

Olbmuide geain lea demeansa, šaddá goas nu dávdda ovdáneami geažil dárbu veahkkái sáhttit fuolahit iežaset beroštumiid ollásit, nugo ovdamearkka dihte stivret ekonomii ja/dahje dehálaš mearrádusaid dahkat eambo persovnnalaš dilálašvuođaid dáfus.

Váldeguoddedilálašvuohta lea almmolaš ortnet olbmuide geat dárbbasit veahki fuolahit iežaset beroštumiid. Fylkkamánni nammada váldeguoddi. Olmmoš ieš, lagasolmmoš dahje doavttir sáhtta bivdit ahte nammaduvvo váldeguoddi. Suohkana suohkanlaš fuolla-dahje sosiálabálvalusas lea maid dieđihangeatnegasvuohta go sii oaivvildit ahte muhtin dárbbasa váldeguoddedilálašvuođa.

Dárbbasa diagnosa jus galgá oažžut nammaduvvot váldeguoddi, ja ferte dárbbaseame veahki. Demeansa sáhtta leat dakkár diagnosa. Sáhtta bivdit ahte váldeguoddis leat earenoamáš iešvuođat, nugo ovdamearkka dihte ahte son lea sámegiela. Ollu olbmot geain lea demeansadiagnosa, eai dárbbas váldeguoddi, daningo sin oapmahaččat fuolahit sin persovnnalaš ja ekonomalaš beroštumiid.

Son gii galgá oažžut nammaduvvot váldeguoddi, galgá čálalaččat miehtat váldeguoddedilálašvuođa ásaheapmái, gii galgá leat váldeguoddi ja maida bargguide galgá váldeguoddis oažžut veahki. Spiehkasteapmi lea jus dat gii dárbbasa váldeguoddi, ii nagot ipmirdit maid miehtan mielddisbuktá. Jus iežas daguid ja válllejumiid ipmirda, de sáhtta vaikko goas bivdit váldeguoddedilálašvuođa heaittihuvvot.

Beroškeahhtá makkár dilis olmmoš lea geasa nammaduvvo váldeguoddi, de galgá guldalit maid dat olmmoš lohka ja son galgá beassat mitalit iežas oaiviliid ja sávaldagaid. Dát guoská nai mearrádusaide

mat dahkkojit maŋŋel go váldeguoddedilálašvuohta lea ásaheavvon. Jus olbmos geas lea váldeguoddi, ii leat vejolašvuohta buktit iežas oaiviliid, de galgá deattuhit navdojuvvon dáhtu.

Váldeguoddedilálašvuohta galgá dušše nu viiddis go dárbbasuvvo, ii ge váldeguoddis galgga eanet váldi go dan masa lea dárbu. Fylkkamánni bearráigeahččá maid váldeguoddi bargá. Váldeguoddi ovdamearkka dihte ii sáhtte vuovdit viesu, váldit loana, addit stuora skeaŋkkaid ii ge juohkit ovdagihtii árbbi ovdal go fylkkamánni álggos lea dohkkehan dan. Fylkkamánni sáhtta váldit eret váldeguoddis barggu jus váldeguoddi ii bargga buoremusa olbmui gean ovddas lea váldeguoddi, dahje jus eará dilálašvuođat dahket dan dárbbaslažžan. Váldeguoddis lea jávohisvuođageatnegasvuohta, muhto váldeguoddin sáhtta mitalit gean ovddas lea váldeguoddi ja mii váldeguoddedilálašvuhtii gullá.

Oapmahaččat, nugo ovdamearkka dihte náittosguoibmi/ovttasássi, mánat dahje váhnemat, áinnas sáhttet nammaduvvot váldeguoddin. Váldeguoddis lea dábálaččat rehketdoallogeatnegasvuohta, ja son ferte sáddet jahkasaš rehketdoalu fylkkamánnái. Dát guoská buohkaide, earret váldeguddiide geat leat náittosguoimmit dahje ovttasássi. Sis dábálaččat ii leat rehketdoallogeatnegasvuohta. Váldeguoddi sáhtta barggu ovddas oažžut mávssu mearriduvvon máksomeriid vuodul. Dan dábálaččat máksá son geas lea váldeguoddi. Jus olbmos geas lea váldeguoddi, ii leat doarvái ruhta, de sáhtta fylkkamánni máksit goluid.

Eará ortnegat mat eai leat váldeguoddedilálašvuohta, muhto gullet seamma lánkaortnegii, leat *Lobálašvuođafápmudus* ja *Boahhteáiggefápmudus*.

Lobálašvuodafápmudus addá buohcci olbmo lagas oapmahaččaide formálalaš gelbbolašvuoda hálddašit beaivválaš ekonomijja mat gusket vissui ja birgemii/ealiheapmái, máksit vearuid, divadiid je. nu ahte váldeguoddedilálašvuodaeseváldi (fylkkamánni) formálalaččat ii dárbbáš nammadit dán olbmo váldeguoddin. Lobálašvuodafápmudusa oktavuodas eai sáhte oapmahaččat geavahit ruđaid stuorát ekonomalaš doaimmaide, nugo ovdamearkka dihte oastit ja vuovdit giddodagaid dahje investeremiidda. Dan muddui go lea dárbu dakkár geavahemiide, de ferte son gii dakkáriid galgá dahkat, formálalaččat nammaduvvot váldeguoddin, dahje ferte gávdnot gustovaš boahtteáiggefápmudus.

Boahtteáiggefápmudus lea eaktodáhtolaš priváhta ortnet mii sáhtá váldeguoddedilálašvuoda molssaeaktun. Boahtteáiggefápmudusain sáhtát mearridit mot don háliidat dus galgá leat boahtteáiggis.

Boahtteáiggefápmudus lea čálalaš fápmudus mii muitala mot don háliidat iežat ekonomalaš ja/dahje persovnnalaš áššiid ordnejuvvot go ieš šat dan it nagot dahkat. Fápmudus berre čielgasit muitalit mot don háliidat ahte du beroštumit galget fuolahuvvot.

Son, gean don fápmudusas välljet bargat iežat ovddas, gohčoduvvo válddálaš. Boahtteáiggefápmudusas sáhtát mearridit geas dát fápmudus galgá leat ja maid válddálaš galgá dahkat du ovddas. Don sáhtát mearridit ahte ovttas dahje eambbogiin galgá leat fápmudus ovddastit du.

Vaikko lea ráhkaduvvon boahtteáiggefápmudus, de sáhtá álggahit dábalaš váldeguoddedilálašvuoda jus dat gáibiduvvo ja váldeguoddedilálašvuoda eavttut leat devdojuvvon.

Eanet dieđuid gávdná neahttačujuhusas www.vergemal.no